

NIEUW:

De Oog-diagnose

VAN Dr. Med. IGNAZ VON PECZELY

Een nieuwe wetenschap om uit de Oog-iris lichamelijke ziekten, ongevallen enz. met betrouwbaarheid vast te stellen

MET 20 ILLUSTRATIES — PRIJS f 2.25

Het doel van dit boekje is, ook hier te lande een wetenschap in wijde kringen bekend te maken, die hier nog vrijwel onbekend is en waarover in Nederland nog geen literatuur bestaat: de wetenschap n.l. om uit de oog-iris van een bepaald persoon lichamelijke ziekten, gesteldheden etc. die persoon betreffende, met betrouwbaarheid vast te stellen.

Het geldt hier een wetenschap, die evenals de homöopathie en de theorieën van Dr. RIEDLIN, bij de „schoolgeneeskunde” over 't algemeen nog niet die erkenning heeft gevonden die zij verdient. Allen die echter onbevooroordeeld de „oogdiagnose” van Dr. VON PECZELY onderzoeken (en er zijn in 't buitenland reeds vele geneesheeren die dit gedaan hebben) komen tot de erkenning van de waarde dezer methode.

Het hier aangeboden boekje is overtuigend en voor den leek bevattelijk geschreven.

Nieuwe Uitgaven

der Hollandia-Drukkerij te Baarn

Prof. Dr. J. H. GUNNING SR.

Spinoza en de Idee der Persoonlijkheid

EEN STUDIE

Met een Inleiding van Prof. Dr. IS. VAN DIJK

f 3.50 ingenaaid. Tweede Druk f 4.75 gebonden

De eerste druk van dit werk verscheen in 1876 en is sinds vele jaren uitverkocht. Toch is dit boek nog geheel een werk voor onzen tijd (men zie de Inleiding van Prof. van Dijk). Met Spinoza's Wijsbegeerte wordt door ieder geslacht opnieuw „geworsteld”; de vraagstukken van de persoonlijkheid, van den vrijen wil etc. zijn nog steeds aan de orde. Geen die Spinoza kende en liefhad als „de oude Gunning”, maar ook geen die Spinoza's ideeën zóó fijn en doordringend aan het christelijk beginsel wist te toetsen dan hij. Lees b.v. wat hij zegt over Spinoza's leer van het Staatsabsolutisme, dat tot revolutie leiden moet — schijnt het niet geheel voor onze dagen geschreven?

Wij twijfelen dan ook geen oogenblik of deze nieuwe druk zal, vooral ook door de jongeren, gretig gekocht en gelezen worden.

Uren met Alexandre Vinet

Een Keur van stukken uit zijne werken, vertaald en van aantekeningen voorzien door Dr. A. W. BRONSVELD

Met een Inleiding van Prof. Dr. P. D. CHANTEPIE DE LA SAUSSAYE
f 2.90 ingenaaid; f 4.15 gebonden

Alexandre Rodolphe Vinet is een van die veelomvattende geesten, die voor een cultuur den bodem bereiden. Vinet, de breede humanist, de fijne literator, de vrome christen, de geestverwant van Pascal, heeft een heel geslacht van jongeren opgevoed, wier invloed reikt tot in dezen tijd. Deze bundel zal velen hoogst welkom zijn. Hier klinkt een stem „voor onzen tijd”.

Vraag Prospectus met de titels der verdere deelen in de serie „Boeken van Wijsheid en Schoonheid”

Serie IV No. 8.

Per Serie (10 nrs.) f 5.—

Afz. nrs f 0.60

„PRO en CONTRA”

Betreffende Vraagstukken
van Algemeen Belang - -

HET MARXISME

Pro: Dr. A. PANNEKOEK

te Berlijn.

Contra: Mr. M. W. F. TREUB

Hoogleraar te Amsterdam.

BAARN
HOLLANDIA-DRUKKERIJ

1908

Alle crisistoelagen zijn vervallen!

„Pro en Contra”

Betreffende Vraagstukken van Algemeen Belang

Per nummer f 0.60. 10 nrs. (naar keuze gesorteerd) f 5.—

Elk vraagstuk wordt in één brochure door een vóór- en door een tégenstander behandeld.

In de Ie serie is verschenen: 1. Neo-Malthusianisme Pro: Dr. J. M. van 't Hoff; Contra: Dr. H. Pinkhof. 2. Besmettelijkheid van Tuberculose Pro: Dr. M. W. Pijnappel; Contra: Prof. A. P. Fokker. 3. Vegetarisme Pro: Arts B. Sybrandy; Contra: Dr. J. Schrijver. 4. Het Ministerie-Kuyper Pro: Prof. Mr. Anne Anema; Contra: Mr. J. Limburg. 5. Vereenvoudigde Spelling Pro: Dr. J. B. Schepers; Contra: Dr. T. D. Detmers. 6. Het vrije Huwelijk Pro: W. Hamburger; Contra: Mr. H. Verkouteren. 7. Vivisectie Pro: Dr. H. J. L. Struycken; Contra: Felix Ortt. 8. Geheelonthouding Pro: Ds. A. W. van Wijk; Contra: Arts G. Oosterbaan. 9. Het onderzoek naar het Vaderschap Pro: Prof. Mr. W. L. P. A. Molengraaff; Contra: Jhr. Mr. W. F. Rochussen. 10. Aansluiting bij de Berner-Conventie Pro: Herman Robbers; Contra: J. H. Kok.

In de IIde serie verscheen: 1. Theosophie Pro: W. G. Beedeker; Contra: Dr. H. M. van Nes. 2. Homoeopathie Pro: Dr. A. C. A. Hoffman; Contra: Dr. H. Pinkhof. 3. Spiritisme Pro: J. S. Göbel; Contra: Dr. A. J. C. Snijders. 4. Reglementeering der Prostitutie Pro: Dr. W. H. Mansholt; Contra: E. A. Keuchenius. 5. Het Recht van Werkstaking Pro: Jos Loopuit; Contra: Jhr. Mr. H. Smissaert. 6. Vrouwenkiesrecht Pro: W. Wijnaendts Francken-Dyserink; Contra: Mr. Arnold Levy. 7. Staatspensionering Pro: G. L. Jansen; Contra: Mr. Dr. H. S. Veldman. 8. De Modern-Godsdienstige Richting Pro: Prof. H. Oort; Contra: Dr. Ph. J. Hoedemaker. 9. Vrijhandel Pro: Dr. D. Bos; Contra: J. van Dusseldorp A.Mzn.. 10. Lijkverbranding Pro: Dr. C. J. Wijnaendts Francken; Contra: Ds. H. J. E. Westerman Holstijn.

In de IIIe serie verscheen: 1. De Genezingen te Lourdes Pro: Dr. A. C. A. Hoffman; Contra: Dr. J. Borst. 2. Staatsexploitatie van Spoorwegen Pro: U. G. Schilthuis; Contra: Jhr. Mr. H. Smissaert. 3. „Evolutie” Pro: Dr. P. G. Buekers; Contra: Prof. H. Bavinck. 4. Militarisme Pro: Jhr. F. A. G. Beelaerts van Blokland; Contra: Dr. Louis A. Bühler. 5. Het Recht der Vrijzinnigen in de N. H. Kerk Pro: Prof. B. D. Eerdmans; Contra: Dr. J. Slotemaker de Bruine. 6. Christen-Socialisme Pro: Ds. D. A. van Krevelen; Contra: Jos. Loopuit. 7. Neutraal Onderwijs Pro: Th. M. Ketelaar; Contra: J. B. du Buy. 8. Doodstraf Pro: Prof. Mr. D. P. D. Fabius; Contra: Prof. Mr. D. Simons. 9. Vrijmetselarij Pro: Dr. W. Zuidema; Contra: Jac. P. van Term. 10. Celstraf Pro: Prof. Mr. J. Domela Nieuwenhuis; Contra: Dr. H. van der Hoeven Jr.

In de IVe serie verscheen: 1. Het Zionisme Pro: Mr. S. Franzle Berenstein; Contra: A. B. Davids. 2. Het Roken Pro: Firma A. Hillen; Contra: Dr. Ch. Bles. 3. Midden-Europeesche Tijd Pro: Prof. A. A. W. Hubrecht; Contra: A. G. Boissevain. 4. Levensverzekering Pro: Mr. J. van Schevichaven; Contra: Ds. R. J. van der Meulen. 5. De Republikeinsche School Pro: A. Roukema Hzn.; Contra: W. 't Hooft. 6. Verhooging van Accijns op Gedistilleerd Pro: H. Heetjans; Contra: J. W. v. d. Willigen. 7. Schoolartsen Pro: G. Oosterbaan; Contra: P. Goedhart. 8. Het Marxisme Pro: Dr. A. Pannekoek; Contra: Prof. Mr. M. W. F. Treub. 9. Gedwongen Winkelsluiting Pro: M. H. G. Th. Fiedeldy Dop; Contra: S. Deenik. 10. Coöperatie Pro: J. G. Keesing; Contra: J. J. Poortier.

Uitvoering en volledige catalogus op aanvraag.

Uitgave der Hollandia-Drukkerij te Baarn

§ 1. De nieuwe inzichten, die de vrucht van het levenswerk van KARL MARX en zijn medewerker FRIEDRICH ENGELS zijn, zijn het beste als een theorie over den mensch en zijn samenleving samen te vatten. Als zoodanig bewegen zij zich op allerlei gebieden, die tot nog toe in geheel verschillende wetenschappen behandeld werden. Op het terrein der staathuishoudkunde, der geschiedenis, der filosofie: overal brengen zij nieuwe denkbeelden en een nieuwe beschouwingswijze; maar tegelijk blijven zij ééne enkelvoudige, gesloten opvatting, die daardoor al deze wetenschappen met elkaar in nauw verband brengt. Op elk dezer gebieden hadden zij voorgangers, die hier en daar gelijksoortige denkbeelden verkondigden; maar als een allesomvattende wereldbeschouwing, die het geheele denken des menschen omkeerde, trad zij het eerst bij MARX en ENGELS op. Haar praktische beteekenis ligt daarin, dat zij de theoretische grondslag der socialistische beweging is geworden; zij verkondigt, dat de hedendaagsche kapitalistische maatschappij zich noodzakelijk tot een socialistische ontwikkelen zal en dat de kracht, die deze revolutie door zal zetten, in den klassenstrijd ligt, dien de arbeidersklasse tegen de bezittende klasse voert; zij speelt in de socialistische beweging zelve de rol van leidster en wegwijzer in alle praktische kwesties.

De filosofische grondslag van het Marxisme wordt gevormd door het historisch materialisme, eene algemeene opvatting van mensch en wereld, die MARX als leiddraad bij al zijn verdere onderzoekingen gediend heeft. Het grootste deel van zijn levenswerk heeft hij aan het onderzoek van den bouw en de inrichting der kapitalistische maatschappij besteed, en het resultaat van deze studiën, dat in zijn hoofdwerk „Het Kapitaal” neergelegd is, en de staathuis-

houdkunde op vaste basis gesteld heeft, is de grondslag der socialistische programma's geworden. Daarop berust ook de leer van den klassenstrijd, de grondslag der socialistische taktiek. Maar deze zijn de toepassingen van de denkwijze, die in het historisch materialisme belichaamd is en zonder het historisch materialisme, zijn ze niet volkomen te verstaan. Daarom is het tot goed begrip van het Marxisme bovenal noodig, deze denkwijze grondig te begrijpen, de berg der misvattingen, die omtrent het Marxisme in omloop zijn, berusten bijna geheel op misverstand omtrent het historisch materialisme. De positieve uitkomsten, die op het terrein van de ekonomie en de sociologie liggen, zijn betrekkelijk eenvoudig te verstaan, wanneer eenmaal de onderzoekingsmethode, waardoor ze verkregen zijn, in het juiste licht is gesteld. Daarom zal deze uiteenzetting hoofdzakelijk aan het historisch materialisme gewijd zijn.

§ 2. De beide karakterschetsen, die tesamen het wezen van het historisch materialisme bepalen, zijn eenerzijds de ontwikkelingsgedachte en de dialectiek, anderzijds het materialisme. De naam historisch materialisme wijst het terrein aan, waar de materialistische beschouwingswijze haar toepassing vindt: de geschiedenis; het karakter der Marxistische leer zou precieser door de ook wel gebruikte uitdrukking: dialectisch materialisme weergegeven worden.

De opvatting, dat de wereld zich in voortdurende ontwikkeling bevindt, heeft zich in de negentiende eeuw op elk gebied steeds meer baangebrosen. Het natuuronderzoek toonde overal een voortdurende wording en vervorming, nergens vond men vaste, blijvende, onvergankelijke dingen; ook datgene, dat aan een beperkte ervaring onveranderlijk en eeuwig toescheen, de vaste aarde, de bergen en zeeën, de plant- en diersoorten, werden door de geologie en de theorie van DARWIN als produkten van eene ontwikkeling verklaard, die reeds millioenen jaren haar gang ging. Thans is dit idee van ontwikkeling iedereen gemeenzaam en wordt het in elke wetenschap erkend. In de eerste helft der negentiende eeuw was dit nog niet het geval; toen kon deze opvatting eigenlijk alleen voor de menselijke verhoudingen voor den dag treden. De opvatting der geschiedenis als een regelmatige ontwikkeling van het menselijke geslacht lag eigenlijk voor de hand; maar tegenover de filosofie der 18de eeuw, die geloofde in bepaalde maatschappelijke vormen en inrichtingen,

welke alleen met de natuur en de rede overeenstemden, terwijl alle anderen op barbaarschheid, onkunde, onnatuur berustten, was de opvatting van een organische ontwikkeling der menschenwereld, die volgens bepaalde wetten plaatsvond, een nieuwe aanwinst.

Het feit dezer overal plaatsvindende ontwikkeling maakt nu eene bepaalde methode van denken, eene bepaalde filosofische opvatting noodig, die den naam dialectiek draagt, en een hoogere vorm van logika is. Het logische denken onderscheidt de verschijnselen in afgepaalde begrippen, scheidt als 't ware de wereld in vaste onveranderlijke, op zichzelf staande dingen. Dit is door de natuur van onzen geest niet anders mogelijk; denken is onderscheiden en vergelijken; de grondstellingen, die de ouderwetsche logika opstelde, b. v. dat elk begrip zichzelf steeds gelijk blijft, en dat niet twee tegengestelde kenmerken tegelijk aan hetzelfde begrip toekomen, zijn noodzakelijke regels voor ons denken. Een mensch blijft een mensch en een zelfde oordeel kan niet tegelijk recht en onrecht zijn. Nu bewerkt de ontwikkeling van de wereld, dat wij met deze logika voortdurend in tegenspraken komen en de wereld vol tegenstrijdigheden zien. Ten onrechte meent men dan, dat dit door verkeerd redeneeren komt; het ligt in de natuur der wereld, die geen wereld van vaste dingen, maar van processen is. Met de wisseling der verschijnselen, die op de meest verschillende wijze tot elkaar in betrekking treden, komt de vaste, bevroren natuur der begrippen in strijd; zij moeten zich telkens aanpassen en hun karakter wisselen; de tegenstrijdigheden moeten zich telkens in de ontwikkeling tot nieuwe begrippen opheffen. Trots alle grondwetten der logika kan geen begrip zichzelf gelijk blijven en de tegenstrijdigste kenmerken moeten, al naar de relatie, waarin zij voorkomen, aan eenzelfde begrip worden toegekend. Dezelfde mensch wordt iederen dag een ander en het hoogste recht is, naar men zegt, het grootste onrecht.

De dialectiek verwerpt dus niet de oude logika, de primitieve denkwetten, want deze blijven de noodzakelijke vooropstelling voor alle kennis; maar zij vult ze aan, doorziet hun beperkt karakter. Voor het logische denken, dat met scherp gescheiden bepaaldheden opereert, stelt zij het dialectisch denken in plaats, dat deze bepaaldheden uit elkaar ontwikkelt, ze in wederzijdsche wisselwerking doet groeien en ondergaan, en overal omvorming en wording ziet. Deze dialectische beschouwingswijze hebben MARX

en ENGELS van HEGEL overgenomen en op de maatschappij toegepast; deze algemeene beschouwingwijze gaf hun de methode voor hun onderzoek; en de uitkomsten van dit onderzoek zijn eerst goed te begrijpen door middel van deze methode, door uit te gaan van deze zelfde beschouwingwijze.

§ 3. De tweede karaktertrek, die de marxistische beschouwingwijze kenmerkt, is het materialisme. Deze naam heeft niets te maken met het natuurkundig begrip „materie” of stof; als filosofische richting staat het tegenover het idealisme, dat de wereld uit iets geestelijks, ideeën of een absolute idee verklaren wil, en zoekt het deze verklaring in de stoffelijke, dat wil hier zeggen, de werkelijke, zichtbare, waarneembare wereld der ervaring.

De geschiedenis der menschenwereld bestaat uit handelingen der menschen. Waardoor worden de menschen bij hun handelingen geleid? Door gedachten, gevoelens, ideeën, die hun willen bepalen. Deze vanzelf sprekende waarheid drukt echter niet meer uit, dan dat de mensch met bewustzijn begaafd is en dat alles, wat zijn handelen beweegt, door het bewustzijn heen moet en den vorm van wenschen, gedachten, ideeën aannemen moet. Een plant zuigt bewusteloos water uit den grond op; bij den mensch, die voedsel noodig heeft, wekt het hongergevoel de gedachte, waar het te vinden en den bewusten wil, daarheen te gaan. Hier ligt achter de gedachte, die onmiddellijk de daad bewerkte, de werkelijke, stoffelijke oorzaak der gedachte duidelijk en dadelijk zichtbaar. In den regel loopt de weg van stoffelijke oorzaak tot handeling over zoovele schijven, overzoovele aan elkaar geschakelde gedachten, dat het verband van het eene en het andere eind niet meer zoo duidelijk is. Dan worden, ter verklaring van de denkbeelden, die de handelingen bewerkten, algemeene drijfveeren, ideeën, neigingen, eigenschappen aangenomen. Waar niet de onmiddellijk kwellende honger maar de gedachte aan komenden honger, aan waarschijnlijke schaarschte een gevoel van onvrede brengt, den wensch naar meer ruimte van akkers of weiden bij onbeschaafde volken, die dan oorlog voeren met hun naburen of een volksverhuizing ondernemen — naar andere maatschappelijke toestanden bij moderne loonarbeiders, die zich tot vereenigingen ter verbetering dezer toestanden aaneensluiten, daar meent men met woorden als oorlogszuchtigen geest, zwerflust, geest van ontevredenheid, verklaringen te kunnen geven. Deze zijn dan natuur-

lijk slechts schijnverklaringen. Want de vraag blijft: waar komen zij vandaan? In de geschiedenis van den laatsten tijd leest men op dergelijke wijze, als verklaring der feiten, van vrijheidszin, rechtvaardigheidsgevoel, behoudzucht, revolutiegeest. Maar waarvoor ontstaan deze zelf?

Het materialisme van de marxistische beschouwingwijze bestaat nu hierin, dat zij met zulke ideëele verklaringen niet tevreden is, maar naar materieele oorzaken vraagt, die tot de werkelijke, waarneembare wereld behooren. Wat is nu deze werkelijke wereld? Natuurlijk worden daarmee niet de boomen, de huizen, de spoorreinen bedoeld, die de omgeving vormen, waarin het menschenleven speelt, tenminste niet in de eerste plaats. De gevoelens en denkbeelden, die de handelingen der menschen bepalen, hebben grootendeels betrekking op hun medemenschen, en de werkelijke wereld, waarover wij spreken, is de wereld der menschen met de werkelijke betrekkingen, die tusschen hen bestaan. De werkelijke, materieele verhoudingen, waarin de menschen tot elkaar staan, bepalen hun voorstellingen en gevoelens.

Om nog klaarder te laten uitkomen, wat hier werkelijke, materieele verhoudingen in tegenstelling tot voorgestelde zijn, mogen enkele voorbeelden dienen. Want er wordt wel eens gezegd: alle betrekkingen tusschen de menschen zijn hun slechts in hun voorstelling bewust en anderzijds zijn alle voorstellingen in het menschenhoofd toch ook iets werkelijks. Er is echter groot verschil tusschen datgene, wat alleen in de voorstelling bestaat, en datgene wat ook buiten de voorstelling werkelijkheid is. Dat ik tegenover een ander een vijandig gevoel heb, ontevreden ben met bestaande toestanden, een wet als recht of als onrecht beschouw, is een feit, dat alleen in mijn voorstelling werkelijkheid bezit. Dat ik als koper tegenover een ander als verkooper sta, dat ik iemand geld schuldig ben, dat ik aan de wet te gehoorzamen heb, is een werkelijkheid, die van mijn voorstelling onafhankelijk is. Zulke betrekkingen als die tusschen koper en verkooper, schuldenaar en schuldeischer, wet en onderdaan, zijn werkelijke, materieele verhoudingen: zij zijn een werkelijkheid, die niet door woorden, door verklaringen en ophelderingen weg te heksen zijn. Wil men het handelen der menschen begrijpen en verklaren, zoo is het noodig, allereerst deze werkelijke betrekkingen tusschen de menschen na te gaan en hun oorsprong te ontdekken.

§ 4. Als belangrijkste betrekkingen vinden wij dan de economische verhoudingen, die op de produktiewijze berusten. De produktiewijze is de wijze van produceeren, de wijze van voortbrenging van alles, wat tot bevrediging der menschelijke behoeften noodig is. Slechts bij uitzondering is het eene aangelegenheid van den afzonderlijken mensch, zich alles te verschaffen, wat voor het leven noodig is; haast altijd en overal was het het voorwerp van het gemeenschappelijk werken eener menschenmaatschappij. Tegenwoordig is bijna de geheele wereld zulk een arbeidsgemeenschap: wat iemand thans voor zijne behoeften gebruikt, komt uit alle werelddeelen en honderde handen uit de meest verschillende landen hebben er aan meegewerkt. In vroeger tijden waren het kleinere menschengroepen, een volk, een stad, een enkele stam. Steeds is het de noodzakelijkheid, de natuur een levensonderhoud af te dwingen, die den menschen de vereeniging in zulke groepen oplegt; want voor alles moeten de menschen eten, drinken, leven, en hun maatschappij is dus in de eerste plaats een vereeniging tot gemeenschappelijk winnen van het levensonderhoud.

Dit maatschappelijk samenproduceeren brengt de menschen in allerlei betrekkingen tot elkander. In de tegenwoordige maatschappij worden de goederen geproduceerd in fabrieken, waar loonarbeiders tegen ontvangst van loon, met behulp van machines, die aan den werkgever toebehooren, de produkten voortbrengen. Deze produkten, hun eigendom, verkoopen de werkgevers door tusschenkomst van kooplieden aan de verbruikers. Het geld, noodig voor het oprichten van een fabriek, wordt door den werkgever, zoo hij het niet zelf bezit, van den kapitalist geleend, tegen betaling van rente uit zijn winst. Hier heeft men dus de betrekking tusschen werkgever en loonarbeider, kooper en verkooper, tusschen konkurrenten onderling, tusschen fabrikant en afnemer, geldbezitter en geldleener, en nog vele andere, die uit den fijneren bouw van het produktieproces voortkomen. Deze betrekkingen zijn niet willekeurig door de menschen ingesteld, ze zijn vanzelf met de produktiewijze opgegroeid. Zelfs ligt het niet in de vrije beschikking van ieder mensch, om uit te kiezen, in welke betrekking hij tegenover anderen zal staan; het ligt aan omstandigheden buiten zijn wil, of hij b.v. als kapitalist of als loonarbeider optreedt. Deze van den menschelijken wil onafhankelijke betrekkingen zijn de zoogenaamde economische verhoudingen, de „Produktionsver-

hältnisse”, die tesamen de „economische structuur” der maatschappij vormen.

Wanneer in marxistische geschriften gezegd wordt, dat de wijze, waarop de menschen hun levensonderhoud winnen, hun instellingen en hun ideeën bepaalt, wil dat dus geenszins zeggen, dat de menschen altijd aan eten en drinken denken. Het beteekent, dat de produktiewijze allerlei betrekkingen tusschen de menschen schept, die den inhoud van hun leven uitmaken, en daarom hun denkbeelden bepalen. De werkelijke wereld, waarmee zijn gedachten zich bezighouden, is voor den mensch altijd de menschenwereld waarin hij leeft. Eerst door deze maatschappij heen ziet hij de natuur, de overige wereld en daarom spelen zelfs in zijn natuurbeschouwing de opvattingen, die uit zijn maatschappelijk leven bij hem ontstaan, een hoofdrol.

In den loop der geschiedenis zijn verschillende produktiewijzen naast en na elkaar opgetreden. Elk van deze bracht zijn bijzondere betrekkingen tusschen de menschen mede, en daardoor geheel verschillende instellingen en denkbeelden. Vanwaar nu echter deze verschillende produktiewijzen? Waardoor wordt de produktiewijze bepaald?

§ 5. De juristen zeggen, dat de rechtsregels en de politieke instellingen, die de menschen naar hun believen vaststellen, de produktiewijze bepalen. Inderdaad hangt elke produktiewijze van bepaalde juridische en politieke vormen af, zonder welke ze niet goed bestaan kan. Maar deze kunnen niet als grondoorzaken gelden, juist omdat ze van de menschelijke willekeur afhangen. Wanneer door andere, van den menschelijken wil onafhankelijke oorzaken een bepaalde wijze van produceeren ontstaat, zullen de menschen zulke instellingen en rechtsregels moeten maken, als voor haar vollen groei noodig zijn. Als werkelijke bepalende grondoorzaken kunnen dus alleen die omstandigheden beschouwd worden, die buiten de menschelijke willekeur liggen. Deze heeten *produktiekrachten*, (Produktivkräfte) en onder haar is de techniek, d. i. het geheel van arbeidsmethoden en arbeidswerktuigen, die de menschen tot hun beschikking hebben, de voornaamste.

Waarom is tegenwoordig de produktiewijze anders, dan in de middeleeuwen? Waarom wordt de massa der industrieproducten nu in groote fabrieken door loonarbeiders gemaakt en werden zij in de middeleeuwen door zelfstandige kleine handwerkers met

weinig gezellen vervaardigd? Ieder weet, dat dit door de voortreffelijke, groote, maar dure machines komt, die de eenvoudige middeleeuwsche werktuigen vervangen hebben. De groote machines zijn de oorzaak van al de produktieverhoudingen, die wij boven leerden kennen. Natuurlijk moesten ook de rechtsregels veranderen; in de middeleeuwen was het verboden, meer dan een bepaald klein aantal knechts in een werkplaats te houden, en onder zulk een verbod was de moderne grootindustrie onmogelijk geweest. Het is echter duidelijk, dat de uitvinding der machines de menschen noodzaakte, ze in gebruik te nemen en daarom werd die vroeger geldende regel, die thans als een belemmering ondervonden werd, afgeschaft; slechts onder de nu heerschende bedrijfsvrijheid kon de grootindustriële produktie zich vrij ontwikkelen. Hier zal wel niemand de verandering der juridische regel als oorzaak der verandering in de produktiewijze beschouwen; de grondoorzaak ligt in de verandering der techniek.

De voorhandene techniek is eene produktiekracht, omdat zij buiten de willekeur der menschen ligt; maar zij is tegelijk een voortbrengsel van den mensch zelf. Hierin ligt geen tegenspraak; de menschen zelf komen door hun ondervinding, hun onderzoekingen en hun uitvindingen tot steeds betere techniek; het staat echter niet in hun macht, willekeurig het slechtere in plaats van het betere te blijven gebruiken; zij moeten, zij het ook na overwinning van vooroordeelen en hindernissen, het betere gaan toepassen, dat hun voordeelen brengt. Zoo treden de scheppingen van den mensch zelf vóór hem als machten, die hij niet vernietigen noch voorbijgaan kan, die hij eenvoudig te gehoorzamen, waarnaar hij zich te regelen heeft. Mogen in sommige primitieve maatschappijen de betere werktuigen eerst zeer langzaam de oude traditie overwinnen, zoo dwingt de konkurrentie onder het kapitalisme tot dadelijke invoering van elke technische verbetering.

De produktiekrachten, de gegeven omstandigheden, die de produktiewijze bepalen, zijn niet alle scheppingen der menschen; gedeeltelijk zijn ze naturomstandigheden. De natuur zelf met al haar stoffen, krachten en hulpbronnen, is de bodem, waarop de maatschappij rust; de produktie is de toeiening der natuurstoffen, hun omvorming door middel van natuurkrachten — onze lichaamskracht inbegrepen — tot een vorm, waarin zij onze behoeften bevredigen kan. De natuur en de haar bewerkende, zich

daarbij ontwikkelende mensch zijn tesamen de dragers der verschillende produktiekrachten, die de produktiewijze bepalen. Oorspronkelijk beschikte de mensch daarbij over niets meer dan over eenige allerprimitiefste werktuigen en weinig kennis; in den loop zijner geschiedenis hebben zich kennis en techniek steeds hoger ontwikkeld. Daardoor treden in de primitiefste tijden de natuurlijke omstandigheden (aardbodem en water, zon en regen, dieren en plantengroei) als de belangrijkste produktiekrachten op den voorgrond, en wijken deze in den nieuweren tijd steeds meer naar den achtergrond tegenover de geweldige door den mensch geschapen krachten. Oorspronkelijk zijn de produktiewijzen daarom vooral verschillend naar de natuurlijke gesteldheid van het land: landbouw, nomadische veeteelt, visscherij, jacht; het hedendaagsche verkeer, produkt der machinetechniek, plant in de meest verschillende landen dezelfde techniek over, brengt er dezelfde produktiewijze en bewerkt gelijksoortige instellingen en denkbeelen.

De voorhanden techniek als produktiekracht bestaat natuurlijk niet alleen uit de ijzeren machines zelf, maar ook uit de bekwaamheid ze te hanteeren, te maken en uit te vinden. De werktuigkunde en de positieve kennis der natuur behooren dus tot haar; deze wetenschap staat vóór ons als een feitelijke macht, die niet te vernietigen, als een bezit aan kennis, dat niet te verliezen is. Het is wel overbodig nog vast te stellen, dat omgekeerd de produktiewijze weer op de produktiekrachten terugwerkt, want de techniek ontwikkelt zich slechts door de ondervinding, de behoeften en de gedachten, die de menschen bij hun arbeid krijgen. Soms ook kunnen de menschen door bewust opzet, door aanmoediging van wetenschap en uitvindingen, de ontwikkeling der produktiekrachten bevorderen. De produktie zelf stuwt de techniek voorwaarts en richt de aandacht der denkers op hare behoeften: zoo groeit uit de oude produktiewijze de grondslag voor eene nieuwe op.

Men moet daarbij echter niet aan een ontwikkeling denken, die zich overal volgens eenzelfde schema afspeelt. Verschillende volken met de meest verschillende produktiewijzen naast elkaar levend beïnvloeden elkaar op de meest verschillende wijzen. Zij beoorlogen, verjagen, onderwerpen elkaar, treden in handelsbetrekkingen, nemen kennis van elkaar over, maken hier aan een ontwikkeling gewelddadig een einde, springen daar door overname van een hogere techniek een reeks van ontwikkelingsvormen over. Zoo

vernietigden de Germanen de antieke wereld en bouwden hun maatschappij met de van de Romeinen overgenomen techniek op; zoo plantten de Japanners de moderne kapitalistische groot industrie op hun middeneeuwsche toestanden.

§ 6. Een produktiewijze kan niet goed bestaan, wanneer niet door dwingende regels, — soms door diep ingewortelde zeden — de betrekkingen tusschen de menschen geregeld en hun wederzijdsche handelingen aan persoonlijke willekeur onttrokken worden. Alle economische betrekkingen zijn tegelijk rechtsbetrekkingen, vallen onder een of anderen rechtsregel, hoewel hun inhoud daarvoor in 't geheel niet uitgeput wordt. Eenzelfde rechtsvorm kan een geheel verschillende economische werkelijkheid inhouden; koop en verkoop b. v. is tusschen twee kapitalisten eenvoudige warenruil, bij huisindustrie daarentegen een vorm voor uitbuiting der arbeiders; loondienst is voor den proletarier de juridische vorm zijner exploitatie, voor den fabrieksdirekteur de vorm voor zijn deelen in de winst van de zaak.

Eigendom is het algemeenste rechtsinstituut; alle economische verhoudingen zijn tegelijk eigendomsverhoudingen, en alle transacties in het bedrijfsleven hebben betrekking op het eigendom. Eigendom als de beschikking van de menschen over een stuk natuur is niet zoozeer een „recht”, een „natuurrecht”, als wel een feit, een noodzakelijk feit, de grondslag der produktie. De bijzondere wijze, waarop deze beschikking over de leden der maatschappij verdeeld is, d. i. de vorm van het eigendom of het eigendomsrecht, is in den loop der tijden verschillend geweest, al naar de behoefte, die uit de bijzondere produktiewijze voortvloeide. Het absolute privaat eigendom, dat een mensch over een beperkt bezit een uitsluitend en onbeperkt recht geeft, er mee te doen, wat hij wil, is een dezer vormen, die overal opkwam, waar warenproduktie en warenruil heerschten. Het feodale middeleeuwsche eigendomsrecht was geheel anders; noch de landheer, noch de boer waren absoluut eigenaar in den modernen zin van het woord, en de verdeling der rechten tusschen hen was aan de behoeften der middeleeuwsche produktie aangepast. Dat in de vroegere maatschappijvormen gemeenschappelijk eigendom een belangrijke rol speelde is algemeen bekend.

De vorm, die het eigendom aaneemt, als ook de bijzondere regels voor het wederzijdsch gedrag der menschen, de wetten die

hun rechten en plichten voor bijzondere gevallen omschrijven, hangen dus van de productiewijze af. Bij deze stelling moet men echter niet, zooals wel eens geschiedt, aan een onwrikbaren mechanischen samenhang denken, zoo, dat bij het eene altijd vanzelf het andere er is. De samenhang bestaat alleen door tusschenkomst der menschen, die door de uit de produktiewijze voortspruitende behoeften, „de eischen der praktijk”, sommige geldende regels als belemmeren, lastig, schandelijk voelen, andere regels als heilzaam, nuttig en noodig. Zij trachten dan de eerste af te schaffen, de andere in te voeren. Hierin ligt nu tegelijk een reden, waarom recht en productiewijze dikwijls heelemaal niet overeenstemmen. Ten eerste ontwikkelt zich een nieuwe produktiewijze langzaam, treden hare behoeften eerst gaandeweg duidelijk te voorschijn, hebben zij tijd noodig om zelfs bij de onmiddellijk belanghebbenden krachtig bewust te worden. Dan zijn voor het doorvoeren van de nieuwe eischen groote weerstanden te overwinnen, wat tijd kost; zoo hinkt het recht altijd achter de werkelijke maatschappij aan. Deze weerstand brengt ook mee, dat verouderde bepalingen, die niet heel erg hinderen, vaak blijven bestaan, omdat hun verwijdering een onevenredige moeite zou kosten.

Tot deze traagheid draagt vooral bij, dat bij de groote arbeidsverdeling ook het wetten maken en het wetten toepassen een eigen vak is geworden; de juristen gevoelen de maatschappelijke behoefte slechts uit de tweede hand, terwijl hun eigen belang vaak voor het behoud der oude wetten en tegen vernieuwing spreekt. Zoo wordt vaak gebrekkig het noodigste aan oude wetten opgelapt, terwijl slechts bij de belangrijkste grondwetten geheele vernieuwing zich doorzet.

Dit karakter der wetten is door MARX o.a. heel duidelijk uitgesproken in zijn rede voor de Keulsche jury in 1849. Hij zei daar: „de maatschappij rust niet op de wet; dat is een juridische inbeelding. De wet behoort veeleer op de maatschappij te berusten”. Hij zei niet: de wet berust op de maatschappij; want dat deed zij op dat oogenblik niet. Men stond midden in een beweging — de revolutie van 1848 — die de oude wet door een nieuwe trachtte te vervangen, en MARX, tegen wien het gezag van de oude wet als een onaantastbaar eeuwig Recht aangevoerd werd, sprak hier de noodzakelijkheid uit, dat de menschen naar hun nieuwe behoeften, die der nieuw opgekomen kapitalistische pro-

duktie, nieuwe wetten in plaats van de oude stelden. Dit pogen is toen maar half gelukt; de revolutie werd weer onderdrukt; en toch, zoo sterk bleek de nieuwe behoefte, dat de oude machthebbers zelf gedwongen waren, de nieuwe wetten in te voeren, die het doel der revolutie waren geweest.

§ 7. Wij komen hier vanzelf op het terrein der politieke verhoudingen. Waar voor de ontplooiing van een nieuwe produktiewijze wetten noodig zijn, waarnaar ieder zich gedraagt, regels, waarnaar ieders daden zich regelen, daar is ook een organisatie noodig, die de macht heeft, ze vast te stellen en iedereen tot gehoorzaamheid aan deze wetten te dwingen. Dit is de politieke organisatie, die wij vooral als staat kennen. Waar onder primitieve produktiewijzen de zede een voldoende richtsnoer voor het handelen is, is een van de maatschappelijke groep zelf verschillende politieke macht overbodig. Zij wordt eerst noodig, waar tegenstelling van belangen opkomt, waar een algemeen belang tegenover het willen van een enkeling doorgezet moet worden. Waar een neiging tot niet-volgen bestaat, is een heerschappij noodig, die dwingt. Het heerschen en leiden wordt zaak van een aparte klasse der bevolking, — die tegelijk nog een andere funktie kan hebben en aan die andere funktie hare macht ontleent, b.v. militaire verdediging — waartegenover de rest der bevolking tot beheerschten, onderdanen wordt.

Hierin ligt weer tegelijk een grond, waarom de politieke gebeurtenissen dikwijls niet onmiddellijk tot hun economische basis zijn terug te voeren. Voor de klasse, die onmiddellijk de regeering uitoefent, — absolute vorsten, bureaucratie — is de eigen heerschappij zelfdoel; daarin zit hun onmiddellijk belang vast. Wel moet zich in het algemeen de wijze, waarop zij hun heerschappij uitoefenen, aanpassen aan de maatschappelijke behoeften, en waar zij die verwaarloozen, worden zij — zij het ook na zwaren strijd, omdat zij de macht bezitten — van hun plaats verdrongen. Maar in het kleinere volgen zij hun bijzondere belangen.

Daar de politieke organisatie vooral een instituut van heerschappij is, dat zijn bestaansgrond in een tegenstelling van belangen vindt, is de politieke geschiedenis slechts te begrijpen uit de werkelijke onder de bijzondere produktiewijze voorkomende belangenstrijd der klassen. De klassenstrijd beheerscht de politieke geschiedenis.

§ 8. Een klasse omvat de personen, die in het produktieproces

dezelfde funktie vervullen. Iedere produktiewijze heeft dus hare bijzondere klassen. Tegenover anderen staan de leden van een klasse in dezelfde betrekkingen. Zoo vervullen tegenwoordig de loonarbeiders, de fabrikanten, de grondbezitters, de geldkapitalisten ieder hun bijzondere rol in de produktie en alle loonarbeiders staan in dezelfde betrekking tot de fabrikanten, hun werkgevers. In deze groote groepen zijn natuurlijk weer kleinere ondergroepen met ondergeschikte verschillen te onderscheiden. De leden van iedere klasse hebben hun bijzondere, van die der andere klassen onderscheiden belangen, en daar door de beperktheid der totale produktie iedere klasse van het totale produkt van den maatschappelijken arbeid een zoo groot mogelijk aandeel wil hebben, zijn de belangen zelfs tegenstrijdig en het voorwerp van een strijd der klassen. De grondbezitter wenscht hooge, de pachtboer lage pacht; de grondbezitter hooge, de arbeider lage graanprijzen, de fabrikant lage, de arbeider hooge loonen. Dit zijn geen toevallige persoonlijke wenschen, maar aan alle leden der klasse gemeenschappelijke belangen. Daar nu de wetten op deze dingen invloed kunnen uitoefenen, wordt de belangenstrijd der klassen als een politieke strijd gevoerd, als een strijd om de politieke macht, om invloed op den staat, om door middel van de staatsmacht het bijzondere klassenbelang door te zetten.

De belangrijkste klasstegenstelling is die tusschen de heerschende, uitbuitende klassen eenerzijds en de beheerschte uitgebuite klassen anderzijds. De heerschende klasse heeft een leidende, regelende of andere noodzakelijke functie in het produktieproces; zij leeft van een deel van de opbrengst der arbeid der beheerschte arbeidende klasse. Als meester tegenover de eigenlijke arbeidende volksmassa staande — onder verschillende, met de produktiewijze wisselende vormen, zooals slavenbezitter, feodaal edelman, modern kapitalist — neemt zij dezen van het arbeidsproduct af, wat buiten het eigen levensonderhoud der arbeidenden overblijft. Haar politieke heerschappij heeft nu ten doel, niet alleen in andere opzichten de eigen belangen te dienen, die met de behoeften der produktiewijze, waarin zij de leidende rol vervult, overeenstemmen maar ook vooral in dit opzicht, dat zij het verzet der beheerschte klasse tegen dezen toestand onderdrukt.

Met de ontwikkeling der productiekrachten, die eene wijziging in de produktiewijze brengen, komt een te voren beheerschte klasse

tot steeds grootere macht, terwijl de heerschende klasse van een klasse, die te voren eene nuttige rol vervulde, steeds meer tot een nuttelooze, parasitische, alleen maar uitbuitende wordt. De klassenstrijd heeft dan niet als doel, iets meer of minder van het maatschappelijk produkt te krijgen, maar het bezit van de geheele heerschappij. De ondergaande klasse tracht zich in haar macht te handhaven en daardoor de oude wetten, die haar uitbuiting tot recht stempelen, te handhaven. Zij gebruikt daarbij de macht, die haar haar heerschappij geeft; dit is de groote weerstand, waarvan boven sprake was, waarop nieuwe regelingen der mensche-lijke betrekkingen stuiten. De nieuw opkomende klasse wordt in haar streven, nieuwe, door de nieuwe maatschappelijke behoefte noodige wetten in te voeren, belemmerd, doordat de andere de politieke heerschappij nog bezit en vasthoudt. Geweldige strijd is meestal noodig om haar deze te ontrukken; in zulk een strijd — een politieke revolutie — worden de machtsverhoudingen omgekeerd, en hij sleept een snelle verandering van politieke en wettelijke verhouding mede, die de voorwaarde voor de volle ontplooiing der nieuwe produktiewijze vormen.

Uit deze schets is de verhouding tusschen economie, recht en politiek te begrijpen, die zoo dikwijls misverstaan wordt. MARX noemt de produktiewijze den grondslag, het fundament der maatschappij en de juridische en politieke verhouding den daarop rustenden bovenbouw. Dit is onjuist, zoo wordt hiet vaak tegen ingebracht, want de rechtelijke en politieke verhoudingen zijn zelf de oorzaak, waarvan de economische verhoudingen afhangen. Dit is echter in het geheel niet in tegenspraak met MARX' opvatting, Juist om hun werking op de produktiewijze, juist omdat zij de economische verhoudingen bepalen, worden zij door de menschen zoo gemaakt als ze zijn, naar de economische behoeften ingericht. Zij zijn van 's menschen wil afhankelijk en deze wil wordt geleid door de andere factoren der produktiewijze. Zoo is dus de gegeven materiele werkelijkheid, — produktiekrachten en produktieverhoudingen — de basis, die de te maken juridische en politieke verhoudingen maken tot wat ze zijn.

§ 9. Er blijft thans nog over, zij het door ruimte-gebrek ook slechts kort, de rol te schetsen, die in dit geheel de geestelijke verschijnselen, de geestelijke machten, de *ideologieën* spelen. De denkbeelden en opvattingen der menschen zijn niet willekeurig,

vallen niet door een wonder uit de lucht, maar ontstaan uit de werkelijke levensomstandigheden, waarin zij verkeerden, zijn een produkt der invloeden, die op hen werken. De belangrijkste en sterkste invloeden zijn die van hun maatschappelijke omgeving; de werkelijke levensomstandigheden zijn die, waarin zij door de productiewijze ten opzichte van andere menschen, van de wereld, de maatschappij geplaatst worden. Deze bepalen hun opvattingen over wat doelmatig, wat recht, wat goed is; alles, wat zij in rechtsregels vastleggen, leefde tevoren in hun hoofd als bewustzijn, dat dat recht is en daarom gebeuren moet. Als zedelijke opvattingen, als *ethiek*, bestaat daarnaast nog veel, wat niet in dwingende wetten uitgedrukt, maar als zede gehandhaafd wordt. Ook de denkbeelden over de onzichtbare, groote machten, die, hetzij natuurlijk, hetzij maatschappelijk van oorsprong, in het leven der menschen ingrijpen, zonder dat hun ware natuur bekend is, de godsdienstige denkbeelden dus, worden door de werkelijke levensomstandigheden bepaald, wortelen in de produktiewijze. Wij zien dan ook, dat de zedelijke opvattingen bij verschillende tegenover elkaar staande klassen verschillend zijn en met de behoeften van het economische leven veranderen. Wij zien ook diep ingrijpende omkeeringen van het economische leven vergezeld gaan van groote omkeeringen in de godsdienstige opvattingen; het ontstaan van het Christendom en de groote kerkhervorming vallen samen met en zijn het gevolg van omwentelingen in de produktiewijze. Daarbij zijn dan weer de godsdienstige opvattingen verschillend bij de verschillende klassen, omdat deze in verschillende levensomstandigheden verkeerden en daardoor de wereld op een verschillende manier aanzien.

Natuurlijk kan alleen een uitvoerige behandeling van de geschiedenis der zedelijke en godsdienstige opvattingen dit verband in bijzonderheden aantoonen. Daartoe stooten wij echter op vele afwijkingen, die dikwijls als tegenspraak tegen het historisch materialisme aangevoerd worden. Zoo komen tegenwoordig verschillende godsdiensten naast elkaar in een land voor, bij volkomen dezelfde economische toestanden; terwijl in Brabant arbeiders, kapitalisten en boeren allen katholiek zijn, zijn ze in Groningen allen protestant. Strijdt dat niet met de historisch-materialistische verklaring?

Deze schijnbare tegenspraak vindt zijn verklaring in de bijzondere

natuur aller geestelijke verschijnselen. De natuur van den menschelijken geest brengt mede, bij het beeld, dat hij zich van de wereld vormt, niet op de grenzen te letten, die daarvan de geldigheid beperken. In vaste onveranderlijke begrippen tracht hij de wisselende verschijnselen te vatten; wat binnen bepaalde perken geldt, daaraan schrijft hij onbeperkte geldigheid toe; wat voor bepaalde omstandigheden goed en waar is, meent hij, dat absoluut goed en waar is, totdat eindelijk de tegenspraak tusschen deze ideeën en de veranderde werkelijkheid zoo groot en opvallend is, dat hij van het vroeger als waar beschouwde de onwaarheid erkent. De denkbeelden, de ideeën, de opvattingen roesten dus in zekeren zin vast, en erven door geestelijke traditie over, terwijl de wereld zich in den tusschentijd verandert. Zoo komt het, dat tusschen ideeën en maatschappij vaak geen overeenstemming bestaat; de oude ideeën planten zich voort in eenmaal gegeven vaste vormen en eerst wanneer de tegenstelling met de werkelijkheid, dus hun onwaarheid al te zichtbaar wordt, zetten zich nieuwe ideeën na veel strijd en met veel moeite door. Het schijnt dan, dat de materiele werkelijkheid strijd voert met zelfstandige geestelijke machten; in werkelijkheid ligt de oorsprong dezer geestelijke machten in toestanden en behoeften van vroegere tijdperken. Zoo waren de godsdienstige tegenstellingen in de 16de eeuw de uitdrukking van sterk gevoelde maatschappelijke, met name van klasstegenstellingen; de strijd der klassen werd gevoerd in den vorm van godsdienstoorlogen. Sindsdien hebben de godsdiensten een traditioneel karakter gekregen; ze erven over van ouders op kinderen; en binnen elke kerk zijn nieuwe klasstegenstellingen opgekomen. Hun tegenstelling, die thans als levende werkelijkheid de menschen sterk beweegt, uit zich vooral in politieke ideeën, terwijl de godsdienstverschillen tot uiterlijke formaliteiten, doode hulsels worden.

Dit is de hoofdoorzaak van de groote komplikaties, die de maatschappij vooral in zijn geestelijke uitingen aanbiedt, en die onkundigen op het eerste gezicht aan de waarheid van het historisch materialisme doen twijfelen. Naast de nu bestaande werken ook de vroegere economische verhoudingen op allerlei wijzen in. Als „ras-eigenschappen” en „volkskarakter” dragen de volken in hun lichamelijke en geestelijke eigenschappen het resultaat van vroegere levensomstandigheden met zich mede en dit beïnvloedt

hun tegenwoordig handelen. Door *traditie* werken de geestelijke reflexen van vroegere produktiewijzen en vroegere klassestrijden nog altijd na, werken daarbij echter meer op den vorm en den schijn, dan op den werkelijken inhoud. Reeds op het terrein van politiek en recht heeft deze traditie eenigen invloed, maar hier houdt zij het nooit lang tegen de werkelijkheid van het oogenblik uit. Waar de ideeën verder van hun economischen basis verwijderd zijn, door veel meer omwegen en rekbare verbindingen er mee samenhangen, zooals bij godsdienstige en wijsgeerige opvattingen, blijft de oude ideologie veel langer en taaier bestaan, juist omdat zij de materiele ontwikkeling slechts weinig kan hinderen.

§ 10. Uit deze uiteenzetting blijkt, dat het historisch materialisme de geestelijke en maatschappelijke wetenschappen eerst tot wetenschap maakt, omdat het op die gebieden het toeval en de willekeur uitsluit, en alle verschijnselen in oorzakelijken samenhang brengt. Het stelt ons tegenover de menschenwereld op dezelfde wijze als de natuurwetenschap tegenover de natuur. De maatschappelijke wetten beheerschen de ontwikkeling der maatschappij met dezelfde strengheid en onverbiddeelheid als natuurwetten. Geen menschelijke willekeur vermag ze te wijzigen.

Hier ligt nu de bron voor het meeste misverstand omtrent het Marxisme. Deze vergelijking der maatschappelijke wetten met die der natuur b.v. in de uitdrukking, dat zij zich met „natuurnoodwendigheid” doorzetten, wordt vaak als een fatalisme, als een noodzakelijkheid opgevat, die geheel buiten den mensch omgaat. Dit is geheel en al verkeerd. In al het voorgaande is duidelijk uiteengezet, dat de maatschappelijke gebeurtenissen slechts door tusschenkomst van het menschelijk handelen plaatsvinden. Spreekt het historisch materialisme van iets, dat volgens maatschappelijke wetten zeker zal moeten gebeuren, dan wil dat niet zeggen: ondanks de menschen, die er niets aan doen kunnen, maar het wil zeggen, dat de menschen het *zullen* willen, en daarom zullen doen. Het zegt dus, dat het menschelijk willen door uiterlijke oorzaken bepaald is. Het staat dus lijnrecht tegenover het liberale leerstuk van den vrijen wil. De oorzaken, die bij afzonderlijke personen bewerken, dat zij dit of dat willen, kunnen wij meestal niet geheel nagaan; wat aan het willen van groote groepen, volken of klassen gemeenschappelijk is, echter wel, want het vindt zijn oorsprong in hun gemeenschappelijke levensomstandigheden —